

Jabik Veenbaas



De essentie van

# Kant

ISVW UITGEVERS

**Jabik Veenbaas**

# De essentie van Kant

ISVW UITGEVERS

# INHOUDSOPGAVE

|  |    |
|--|----|
| <b>I KANTS LEVEN</b>   | 7  |
| Leerling en student  | 9  |
| Eerste publicaties   | 11 |
| De jonge magister  | 13 |
| De vriendschap met Green   | 16 |
| Nieuwe invloeden: Rousseau en Hume                                   | 17 |
| De <i>Kritiek van de zuivere rede</i>                                | 20 |
| De jaren 1780-1790   | 23 |
| De oude Kant   | 27 |
| <br>   |    |
| <b>II KANT EN DE VERLICHTING</b>                                     | 31 |
| De verwoestende twijfel van Hume                                     | 34 |
| Antwoorden op de scepsis   | 36 |
| <br>   |    |
| <b>III DE KRITIEK VAN DE ZUIVERE REDE: DE GRENZEN VAN HET KENNEN</b> | 43 |
| Hoe ontstaat kennis?   | 45 |
| De transcendentale dialectiek  | 46 |
| De scepsis voorbij   | 50 |
| <br>   |    |
| <b>IV KANTS ETHIEK: HET RIJK VAN DE VRIJHEID</b>                     | 55 |
| Een fundering van de ethiek  | 58 |
| De <i>Kritiek van de praktische rede</i>                             | 63 |
| De postulatenleer  | 65 |
| Twee dingen  | 68 |

|   |     |
|---|-----|
| <b>V HET OVERBRUGGEN VAN DE KLOOF: DE KRITIEK VAN HET OORDEELSVERMOGEN</b>  | 73  |
| Een belangrijke ontdekking  | 75  |
| Het schone  | 78  |
| Het verhevene   | 81  |
| Zinspelingen op het zedelijke   | 83  |
| De kritiek van het teleologisch oordeelsvermogen                            | 86  |
| De plaats van de <i>Kritiek van het oordeelsvermogen</i> in Kants filosofie | 89  |
| <b>VI KANTS VISIE OP GESCHIEDENIS EN POLITIEK</b>                           | 91  |
| Genesis als allegorie   | 93  |
| De plichtsidee in het staats- en volkenrecht                                | 95  |
| Kants theodicee   | 99  |
| <b>VII DE RELIGIE ALS ONDERDEEL VAN HET PLAN</b>                            | 103 |
| Een innerlijke revolutie  | 105 |
| De Bijbel als allegorie   | 107 |
| De onzichtbare en de zichtbare Kerk   | 109 |
| Tegen de schijngodsdienst   | 113 |
| Invloeden   | 115 |
| <b>VIII KANTS MENSBEELD</b>   | 119 |
| Bemin de arbeid   | 120 |
| Het gezag van Diogenes  | 123 |
| Levenskunst à la Kant   | 127 |

|   |     |
|---|-----|
| <b>IX BESLUIT: DE MENS ALS ZINGEVER</b> | 133 |
| Kants invloed gedurende de laatste eeuw | 135 |
| De autonomie: verworvenheid en probleem | 140 |
| Meer dan een radertje                   | 142 |
| <br>                                    |     |
| NOTEN                                   | 145 |
| <br>                                    |     |
| BEKNOPTE LITERATUURLIJST                | 151 |
| <br>                                    |     |
| VERANTWOORDING                          | 155 |

# I KANTS LEVEN

Toen Immanuel Kant overleed, op 12 februari 1804, net voor zijn tachtigste verjaardag, was het bitter koud in Koningsbergen (het huidige Kaliningrad). Als gevolg van de kou was de grond zo hard geworden dat het onmogelijk was om een graf te delven. Het duurde maar liefst zestien dagen tot de filosoof eindelijk aan de aarde kon worden toevertrouwd. En gedurende die zestien dagen stonden er voortdurend mensen in de rij om een laatste blik op hem te werpen.

De begrafenis was een gebeuren met vorstelijke allure. Kant zelf had, zoals hij enkele jaren eerder had genoteerd, een eenvoudige teraardebestelling voor ogen gehad, maar zijn leerling, huisvriend en executeur-testamentair Ehregott Andreas Christoph Wasianski uiteindelijk de vrijheid gegeven om alles te regelen. Al uren voordat de stoet vanuit Kants sterfhuis vertrok, had een grote menigte mensen zich verzameld langs de route die zou worden afgelegd. Achter de kist, die werd gedragen door twaalf studenten van de universiteit van Koningsbergen, de Albertina, waar Kant tientallen jarenlang had gedoceed, sloten zich, na enkele familieleden, eerst goede vrienden aan. Daarna volgden vele anderen, onder wie grootheden uit het Koningsbergse sociale leven.

De plechtigheid vond plaats in de Domkerk, de kerk van de universiteit. Aan kerkelijke ceremonieën had de overledene altijd een hekel gehad. Wel werd de rouwcantate uitgevoerd die de componist Johan Friedrich Reichardt voor de dood van de Pruisische vorst Frederik de Grote had gemaakt, met een voor de gelegenheid aangepaste tekst.

Kant werd als een grootheid begraven. Toch was niet iedereen die een belangrijke rol in zijn leven had gespeeld present. Tot de opvallende afwezigen behoorde onder meer Ludwig Ernst Borowski, een leerling van Kant die het begin van Kants academische loopbaan nog had meegemaakt en gedurende de laatste jaren van de filosoof zo nu en dan bij hem de maaltijd had gebruikt.

Borowski had toen al een korte biografie van Kant geschreven die samen met twee andere biografische schetsen nog in Kants sterfjaar zou worden gepubliceerd. Borowski meende dat zijn carrière in de Lutherse Kerk wel eens geschaad zou kunnen worden als hij zich bij deze gelegenheid liet zien. Ook in zijn biografie, die maar ten dele door Kant zelf was gelezen, had hij zich kritisch over diens controversiële godsdienstige opvattingen uitgelaten. De andere auteurs waren Wasianski, hierboven al genoemd, en Reinhold Bernhard Jachmann. Alle drie de biografen waren theoloog, alle drie waren ze van piëtistische gezindte en alle drie waren ze eropuit om Kant zoveel mogelijk in een gunstig daglicht te stellen. Toch blijven hun biografieën van grote waarde voor iedereen die meer van de mens Kant wil weten.

**LEERLING EN STUDENT**

Kant was afkomstig uit een piëtistisch gezin. Zijn vader was meester-paardentuigmaker, een respectabel vakman en dus lid van het gilde. Gildeleden kenmerkten zich door hun onafhankelijke geest: ze streefden trots naar een eerzaam bestaan. Het gezin maakte soms arme tijden door. Kant is altijd met veel waardering over zijn ouders blijven spreken. Over zijn moeder, die zich vergeleken met andere vrouwen van haar klasse meer had kunnen ontwikkelen, zei hij tegen zijn biograaf Jachmann: 'Ik zal mijn moeder nooit vergeten, want zij plantte en voedde de eerste kiem van het goede in mij, zij opende mijn hart voor de indrukken van de natuur; zij wekte en vergrootte mijn begrip en haar onderricht heeft een permanente, heilzame invloed op mijn leven gehad.'<sup>1</sup> Hij was nog maar dertien toen ze stierf en haar dood betekende voor hem een groot verdriet.

Zijn ouders raakten bevriend met Franz Albert Schultz, een piëtistisch theoloog die een vooraanstaande plaats innam in het sociale leven in Koningsbergen. Hij bezocht het gezin dikwijls en hielp hen weleens aan brandhout. Naar verluidt heeft Schulz de geestelijke talenten van de kleine Immanuel onderkend en ervoor gezorgd dat die kon doorleren op het Collegium Fridericianum, een op piëtistische leest geschoeide onderwijsinstelling waar vooral kinderen uit de adel en gegoede burgerij werden klaargestoomd voor bestuurlijke en kerkelijke ambten. Dat Immanuel Kant daar werd toegelaten, op zijn achtste al, twee jaar eerder dan normaal, was voor het tuigmakersgezin een belangrijk gebeuren: hij kreeg nu de mogelijkheid om hogerop te komen in de wereld.



Overeenkomstig de maatstaven van de piëtistische pedagogiek werd er op de school zeer de nadruk gelegd op de innerlijke religieuze ontwikkeling. Elk lesuur ving aan met gebed. Daarnaast werd er op zaterdag regelmatig een extra gebedsuur ingelast om hen op de dag des Heren voor te bereiden. Iedere week kregen de leerlingen eenmaal godsdienstonderricht van de directeur. Ook 's zondags werd er van acht tot negen gecatechiseerd. Bovendien vonden er dan twee kerkdiensten plaats en na die diensten werden de leerlingen onmiddellijk over het gehoorde ondervraagd. Wanneer ze deelnamen aan het avondmaal, moesten ze zich daarop voorbereiden met schriftelijke gebeden, verslagen over hun zielstoestand en speciale vermanings- en opwekkingsuren. Kant heeft later bij herhaling te kennen gegeven hoezeer hij deze nadruk op religieuze introspectie en onderdanigheid verafschuwde. Kants vriend Theodor Gottlieb von Hippel heeft eens verklaard dat Kant, 'die deze kwellingen van de jeugd volop onderging, placht te zeggen dat hij door schrik en vrees werd bevangen als hij terugdacht aan de slavernij van zijn jeugd...'<sup>2</sup> Geen wonder dat Kant zich later actief inzette voor de school van de door Jean-Jacques Rousseau geïnspireerde onderwijs-hervormer Johann Bernard Basedow, die juist de zelfstandigheid van het kind wilde bevorderen. Toen hij in zijn latere boek over de pedagogie opmerkte dat 'het breken van de wil' bij kinderen 'een slaafse denkwijze voortbrengt,'<sup>3</sup> had hij ongetwijfeld zijn oude middelbare school voor ogen.

Kant zal erg opgelucht zijn geweest toen hij na zijn eindexamen de relatieve vrijheid van het academische leven mocht proeven aan de Albertina, waar de piëtistische

Wie de moderne tijd wil begrijpen, kan moeilijk om Immanuel Kant (1724-1804) heen. Zijn werk belichaamt het gedachtegoed van de Verlichting en beschrijft de grenzen en mogelijkheden van ons kennen en handelen. Het westerse beeld van de mens als zelfstandig, rationeel handelend wezen is voor een belangrijk deel aan Kant te danken.

In *De essentie van Kant* introduceert kenner Jabik Veenbaas Kants leven en de belangrijkste thema's in zijn werk. Een nuttig en vlot geschreven overzicht voor iedereen die zich wil verdiepen in het gedachtegoed van de grote denker.

**ISVW** UITGEVERS

